
AJKAY ALINKA–HARGITTAY EMIL

„Farkas szőre színű szürke papírossal...” Balásfi Tamás *Csepregi iskolája*¹

Balásfi Tamás, a szabadszájúságáról híres katolikus hitvitázó 1616-ban Pozsonyban jelentette meg csaknem 500 oldal terjedelmű írását Csepregi iskola címen. Ezzel csatlakozik a néhány évvel korábbi nyugat-magyarországi csepregi hitvitabokorhoz. Bár ellenfeleit szélesebb körből meríti: a lutheránusokon kívül szót emel a kálvinisták és helyenként az ariánusok nézetei ellen is. Írásában számos Pázmány Péter-műre is hivatkozik, helyenként szó szerint vesz át belőlük idézeteket, s felfedi Pázmány álnevét is (Szyl Miklós). Bár Balásfi műve nem tűnt el teljesen az idők homályában, mintegy 25 példány maradt fenn belőle különböző könyvtárakban, volt recepciója is, újabb kiadása is megjelent (Eger, 1775), mégis, dolgozatunk az első részletesebb elemzése ennek a sok tekintetben egyedülálló műnek.

Kulcsszavak: Balásfi Tamás, Pázmány Péter, katolikus-protestáns vita, hitviták, a hitviták retorikája

A magyarországi polémiák kiváló ismerője, Lázár István adta dolgozatunk megírásához a legfőbb indítást, még hozzá két hitvitával kapcsolatos tanulmánya révén.² Ezekben ő is észrevételezte a vitáknak azt az állandóan visszatérő ironikus, helyenként szarkasztikus stílusát, amely nagyon hasonlóan jelenik meg Balásfi és természetesen Pázmány kontroverz műveiben is.

Balásfi Tamás, a hírhedt hitvitázó 1616-ban Pozsonyban jelentette meg csaknem 500 oldal terjedelmű könyvét *Csepregi iskola* címen.³ E terjedelmes írást mindeddig meglehetősen elhanyagolta a szakirodalom, holott az az 1614-től kibontakozó csepregi hitvitabokornak egy fontos darabja. Balásfi e művében csatlakozik a polémiához, bár ellenfeleit szé-

¹ A kutatómunkát támogatta az NKFIH/OTKA K 137815 sz. pályázata.

² LÁZÁR (2018), LÁZÁR (2021).

³ BALÁSFÍ (1616a), RMNY (1983: 1116).

lesebb körből meríti: a lutheránusokon kívül szót emel a kálvinisták és helyenként az ariánusok nézetei ellen is. Írásában számos Pázmány-műre hivatkozik, helyenként szó szerint vesz át belőlük idézeteket, s egyértelművé teszi a Szyl Miklós álnevet is. Bár Balásfi műve nem tűnt el teljesen az idők homályában, 25 példány maradt fenn belőle különböző könyvtárakban, volt recepciója is, újabb kiadása is van (Eger, 1775), mindezzel együtt dolgozatunk az első részletesebb elemzése ennek a sok tekintetben egyedülálló műnek.

A szakirodalom mindeddig jobbra csak említést tett a műről. 1890-ben Zelliger Alajos írt összefoglalást⁴ Balásfi Tamás személyéről és munkásságáról, amelynek az apropóját Fraknoi Vilmos Pázmány-monográfiája szolgáltatta, melyben mindössze 7 sorban emlékezik meg Balásfi *Csepregi iskolájáról*.⁵ Cikkében Zelliger rövid életrajzi összefoglaló után felsorolja Balásfi munkáit. 1897-ben jelent meg Szabó Ignác összefoglaló tanulmánya Balásfiról, amelyben vázlatos tartalmi ismertetés olvasható a műről.⁶ A Balásfi személyét és műveit tárgyaló huszadik századi modern szakirodalom a *De fidelitate subditorum erga principes* (Bécs, 1620) című államelméleti munka elemzésével kezdődik.⁷ Heltai János összefoglalásában⁸ már a csepregi hitvitabokrot is elemzi, Balásfi szerepére is kitér. A *Csepregi iskoláról* elmondja, hogy az ágostai hitvallás tanításai, valamint az apostoli hagyomány és az egyházatyák írásai közötti ellentmondásokat igyekszik kimutatni. Kitér a Pázmány és Balásfi stílusa közötti fő különbségre, nevezetesen, hogy amíg Pázmány fölényes humorral és iróniával kívánja elérni a vitapartner személyi dekonstrukcióját, addig Balásfi a durvább hangnem alkalmazásával magára vállalja mindennek az ódiumát. Monok István is említi disszertációjában Balásfi művét.⁹ Az 1591-es csepregi zsinat hatását vizsgálván jegyzi meg, hogy Balásfi az 1616-ban megjelent *Csepregi iskolát* még mindkét felekezethez tartozóknak szánja, tehát egy negyed század alatt még nem zajlik le tel-

⁴ ZELLIGER (1890).

⁵ FRANKL (1868: 157).

⁶ SZABÓ (1897b). Különlenyomat ebből a cikkből: SZABÓ (1897a).

⁷ HARGITTAY (1980).

⁸ HELTAI (2005: 125–126).

⁹ MONOK (2012: 10). A politikatörténeti szempontokhoz ld. még: TÓTH (2018), BÁTHORY (2019).

jesen az elkülönülés és a konkrét csepregi iskola ilyen értelmű hovatarozása sem.

A *Csepregi iskola* megjelenése szorosan kapcsolódik a csepregi hitvitabokorhoz. A *Kalauz* 1613-as megjelenése arra sarkallta a protestáns felekezetek tudósait, hogy egyrészt cáfolatot írjanak ellene, másrészt részletesen és világosan megfogalmazzák a saját hittételeiket, elveiket, amely kezdetben inkább a már meglévő külföldi munkák lefordítását jelentette. Zvonarits Imre csepregi evangélikus prédikátor 1614-ben lefordította Matthias Hafenreffer tübingeni teológus *Loci theologici, certo methodo ac ratione in tres libros tributi* (Jena, 1601) című művét.¹⁰ Az ajánlás Nádasdy Pálnak szól, akinek maga a fordító adta négy évvel korábban az eredeti művet.¹¹ Az ajánlást követő *Praefatiót* Sármelléki Nagy Benedek kőszegi iskolamester írta, s ebben támadta meg Pázmány *Kalauzát*, mivel Pázmány Hafenreffer ellen is írt. A hatoldalas írásnak mindössze az első fél oldala szól a könyv hasznáról és a fordító fáradságos munkájáról, a fennmaradó öt és fél oldal pedig Pázmány ellen íródott. A *Praefatiót* egy tízoldalas *Protestatio* követi, amelyben a nyugat-dunántúli evangélikusok mindenekelőtt határozottan kinyilvánítják elkülönülésüket mind a katolikusoktól, mind a reformátusoktól. Majd rátérnek a fő sérelmükre, nevezetesen, hogy „nem regen amaz karomlassal nyelvet föl fegyverkeztető Goliat az ő pokolra vivö kalauz konyueben cselekedet.”¹² Azért is protestálnak a magyar nemzethez, hogy a káromló írások ellenére meg ne botránkozzék senki személyükben és tudományukban. Az iratot öten írták alá: Klaszekovich István, Téthényi Dániel, Temper Balázs, Zvonarits Mihály és Pithyraeus Gergely.

Pázmány még ugyanebben az 1614-es esztendőben megjelenteti válaszirátát Szyl Miklós álnéven.¹³ Az előljáró levélben ugyanannak a Nádasdy Pálnak ajánlja művét, mint Zvonarits a fordítását, alaposan fölpa-

¹⁰ HAFENREFFER (1614), RMNY (1983: 1072). Ld. még FÁY (2005), ahol némi meglepetésre ez olvasható: „A *Csepregi iskola* alighanem az egyik legismertebb hazai katolikus vitairat.” GÁBOR (2013: 246–253) a *Csepregi iskolából* hét oldalnyi szemelvényt közölt.

¹¹ „Eszen az könyvechket Nagysagos kegyelmes Vram ez elöt maid negy esztendöuel, akkor, mikor Nagysagod it Chöpregben egy ideig lakuan kegyelmessen egy nehanszor meg latogatot volna az Nagysagod böchületes uduara nepeuel egyetemben, az en hazamnal attam vala Nagysagodnak.” HAFENREFFER (1614: [A4v]).

¹² HAFENREFFER (1614: [C1r]).

¹³ PÁZMÁNY (1614), RMNY (1983: 1061).

rikázva ezzel ellenfeleit. Ezután következik a könyvben lévő dolgoknak summája. Ebben Pázmány kifacsarja Hafenreffer nevét (Hat-fél-réf embernek nevezi), akinek lefordította a napokban az írását egy csepregi prédikátor. Pázmány nemcsak Nagy Benedeknek válaszol, hanem már Zvonarits ajánló levelének állításait is pontról pontra cáfolja. Ezután a halhatatlan lélek származásának teológiai magyarázatába kezd, ezzel cáfolva Hafenreffert. A *Kalauz*ban valóban mindössze egyetlen mondat erejéig foglalkozott vele Pázmány, itt most alaposabban kielemezi a tübingeni teológus mondatait, végig immár a magyar fordításra hivatkozva.

A válasz nem váratott sokáig magára, egy évvel később, 1615-ben megjelenik Nagy Benedek és Zvonarits Imre közös munkája, a *Pázmány Péter pirotságai*.¹⁴ Ez már jóval vaskosabb kötet, 333 oldalas és már nem imakönyv formátumú, hanem negyedré. Az ajánlásban (Nádasdy Tamásnak és Pálnak) világossá teszik, hogy „az Syrenes szauu, de Aspis mergü Pazman Peter”¹⁵ ellen ragadtak tollat, akinek volt képe szintén a Nádasdyaknak ajánlani az írását, és aki az „ö potrohos Kalauzzaban, sem ö Nagysagarol, sem az alatta valo Tanettokrol böcziületessen nem emlékezik, hanem inkab az hol szeret teheti, mosdatlan orczaual karomkodik.”¹⁶ Jelen dolgozat keretein belül nincs mód ennek a hosszú vitaíratnak a részletes elemzésére, ismételten megpróbálják Pázmány elveit és mondatait cáfolni, majd a kötet végén három gúnyverset is olvashattunk Pázmányról és egyet a *Kalauz*ról.¹⁷

Pázmány a következő évben, 1616-ban Prágában nyomtatta ki válaszirátát *Csepregi szégyenvallás* címmel.¹⁸ Ezt a 283 oldalas kicsi, nyolcadrés méretű könyvecskét már a saját neve alatt jelenteti meg. Az eljáró levélből megtudjuk, hogy mi is e könyv létrejöttének története. Pázmány már az első mondatában – *in medias res* – Luthert idézi a *Kalauz*ból, aki a lelkünk halhatatlanságát csak a pápa „kamoraszékin tojtott iszonyatos szörnyűségnek” nevezi. „Azt vettem vala e mellé, hogy az mostani Martinista Tanítók sem mesze estek fájoktól. Mert alattomban vermet ásnak az mi lelkünk halhatatlanságának, midön azt hirdetik

¹⁴ ZVONARITS – NAGY (1615), RMNY (1983: 1091).

¹⁵ ZVONARITS – NAGY (1615), RMNY (1983: 3).

¹⁶ ZVONARITS – NAGY (1615), RMNY (1983: 3–4).

¹⁷ A hitvitabokorról bővebben ld. AJKAY (2021).

¹⁸ PÁZMÁNY (1616), RMNY (1983: 1120).

Hafenreffer után, hogy nem az Isten terempti vyonnan fogantatásunkban az Okos lelket, hanem, valamint egy Ló más Lovat nemz, ugy az embertülis, testestül, lelkestül származik az ő magzattya.”¹⁹ Pázmány elmondja, hogy a *Kalauz* megjelenése után lefordították Csepregen Hafenreffer művét, és „hogy az bűdös bor, czégér nélkül ne maradna, az könyv eleiben, valami szakadozot töldalékot függesztének, melyben az én irásomon kezdének szegezgetni. Mingyárt válaszok lön: és hevenyében torkokra vereték éretlen kérődések. Most azért viszontag, két Morgó [...] egybe czimborálván, valami szurkos pappirossat, undok téntával, olvashatatlan rút bötükkal, éktelen és tisztességbeli ember szájából ki férhetetlen rút morgásokkal, be mocskolván, en ream, mint fel töt tárgyokra, mesterségeknék szokott nyilaival, szitokkal, és hamissággal, lövöldöznek.”²⁰ A következő bekezdésben Pázmány maga is elismeri, hogy a Zvonarits Imre és Nagy Benedek által írt *Pázmán Péter pironásági* című könyv *Kalauz*-felelet. Nagyon érződik az egész kötet szövegén, hogy Pázmány igazán haragra gerjedt, szó nincs itt már az ugyan kissé lekezelő, ám mégis joviális, szarkasztikus hangnemről, amely még a *Csepregi mesterséget* jellemezte, itt minden téren kőkemény teológiai érveléssel és jelentős jegyzetapparátussal veri vissza az ellenfelek támadásait pontról pontra. Mindebből láthatjuk, hogy a *Kalauzra* elsőként a lutheránusok válaszoltak kétszeresen is, egyrészt az első cáfolatot Nagy Benedek írta, másrészt a wittenbergi tudósoknak elküldendő latin fordítást is ők készítették el. Valószínűleg többen fordították, ezek közül lehetett az egyik Nagy Benedek. Ennek a latin fordításnak a segítségével írja majd meg Fridericus Balduinus wittenbergi tudós a maga *Kalauz*-cáfolatát, *Phosphorus veri catholicismi* címmel 1626-ban.

1616-ban lett Pázmány érsek, több időt már nem tudott – vagy nem akart – ennek a vitának szentelni. Például a nevére és a *Kalauzra* gyártott gúnyversekre nem válaszolt, megtette ezt helyette Balásfi Tamás, Pázmány egyik legelszántabb követője. Még ugyanebben az évben két kötetet is kiadott Zvonarits és Nagy Benedek ellen. A *Csepregi iskola* című terjedelmes válasziratában Balásfi Tamás meglehetősen durva hangvételű modorban minden egyes lutheránus tételt cáfolni igyekezett, Pázmány nyomdokain haladva jelentős jegyzetapparátust használva. Ez a

¹⁹ PÁZMÁNY (1616), RMNY (1983: 1).

²⁰ PÁZMÁNY (1616), RMNY (1983: 2).

könyv decemberben jelent meg, Balásfi már ismerte és használta Pázmány válasziratát, a *Csepregi szégyenvallást*. A mű lapszámozás nélküli praelimináriákkal kezdődik: 1616. december 6-án, Szent Miklós napján kelt ajánlása a majd csak 1625-ben nádorrá választott Esterházy Miklós-hoz (10 lap), majd a „Az keresztyén olvasóhoz” szóló ajánlás következik (6 lap). Ezt követi egy „Elöl iaro intes az csepregi praedikatorhoz” (1–36.), itt indul a könyv lapszámozása. Ennek hosszú címéből, ajánlásából érdemes idéznünk, mivel Balásfi itt adja meg a mű több helyen is felbukkanó hangütését, kifejezve a vitapartnereihez való viszonyulását: „Az csepreghi szitkos nyallal csepegheo szaiu, és csak szarnya ki szaghatott szarka modon cserghö, Luther Praedikátorkának, feie falban veresétől, ösztön ellen valo, magha lába sértő, rughodozásától, az Romai fényes eggy ighaz hütnek Napiára heában valo pökdécselésétől, az Luther es Caluinus vallását, Magyar Rabságban tarto gyözedelmes Pázmány Péter ellen [...] (1).

A könyvnek nincs tartalomjegyzéke, viszont a legvégén található két oldalnyi errata, melyben Balásfi arról panaszkodik, hogy a pozsonyi német nyomtató nem tud se magyarul, se latinul, a szerzővel való kontaktusa kevés, ezért a sok hiba, beleértve a lapszámozás helyenkénti kavargását is. Azt is szóvá teszi, hogy elmaradt a tartalomjegyzék, ennek pótlására álljon itt a mű 12 részének tematikus felosztása:

1. rész: Pázmány feleletének rendirül (36)
- 2–5. rész: Imádkozás a halottakért (45)
6. rész: Négy pontban védi a *Kalauzt* (151)
7. rész: A csepregiek Lutherrel ellenkeznek (168)
8. rész: A purgatóriumról (184)
9. rész: A szentek segítségül hívásáról (239)
10. rész: A böjt (318)
11. rész: A pápa főségéről (366)
12. rész: A csepregiek szerint hamis az Augustana Confessio. A „Hiszek-egy” értelmezése (440).

A keresztyén olvasóhoz szóló bevezetőben írja, hogy nem tud az egész nemzetben egy olyan embert, aki több vagy hasznosabb munkát szentelt volna az Anyaszentegyház védelmére, mint Pázmány. S noha ugyan ő maga el tudja hallgattatni őket, hiszen ha „néha néha, urozua való mordulással meg moczannak ellene, de mindgiárt félben haraptattia kuhin-

tásokat véllek, mint most cselekedett az Csepregi Praedikátorral, az köszegi Socéual, és nem tudom micsoda De kan neuü Morgoual”.²¹ Tehát átveszi Pázmány feltételezését a három szerzőről, noha megjegyzi, hogy csak az első kettőt (Zvonaritsot és Nagy Benedeket) ismeri. Feleleveníti a vita eddigi állomásait, majd amint a *Pázmány Péter pironzási* című könyvet említi, még a kötet külsejét bíráló pázmányi megállapításokat is átveszi, egy árnyalatnyit természetesen ráerősítve: „rút téntáual, Farkas szőre színű szürke pappirossal, homály hozo, töredezett, s rossz kopott betűkkel, az igaz hűt és Pázmány Péter ellen, temérdek tudatlanság sepreiúel egybe keueruén, sok szántalan hazug szitkoknak moslékát, egy paraszt, és otromba, nemmel, modal, és formáual az alkátoihoz illendő köniuet nyomtattattanak [...].²² Ez a tendencia nagyjából az egész kötetre érvényes, tehát Pázmány érvelését követi, átvéve modorát, még a – feltehetően népszerű vagy szórakoztató – színesítő elemeket, a köznyelvi megfogalmazásokat, a szarkazmust is alkalmazva, csak mindent erőteljesebb, durvább hangvétellel.

A mű alapján szükséges értelmeznünk Balásfinak Pázmányhoz való viszonyát. Rapaics Rajmond Balásfit Pázmány „elvtársá”-nak nevezte,²³ s valóban úgy áll a dolog, hogy Balásfi mintha Pázmány hangos szavú szócsöve lenne. Balásfi valóban jól ismerte Pázmány műveit, a *Csepregi iskolában* is sokszor hivatkozik e művekre, számos alkalommal a *Kalauzra*, továbbá az *Imádságos könyvre* (9–10), a *Logi alogira* (141, 412), a *Peniculus papporumra* (142–143), *Iemiciusra* (143), *Az igazságnak győzedelmére* Alvinci ellen (256), a *Keresztyéni feleletre* is (253, 338), de lapszám nélkül, lehet, hogy ez csak „tematikus” marginális, s természetesen legtöbbször a Pázmány-féle *Csepregi mesterségre* és *Csepregi szégyenvallásra*. Pázmányt több helyen is megvédi pl. az elképesztő vád, a törökösség ellen, ugyanis a csepregiek a rózsafüzér használata miatt illették ilyen váddal. Észre kell vennünk azonban, hogy Balásfi igen művelt, teológiai-
ilag vitaképes szerző, saját állítása szerint Rómában tanult (238). 1620-ban egy olyan műfajt választva, olyan latin nyelvű államelméleti értekezést, abszolutizmus-elméletet is írt,²⁴ melyet Pázmány sohasem. Úgy

²¹ PÁZMÁNY (1616), RMNY (1983: [b4v]).

²² „Az keresztien oluasóhoz”, c ívjelzéssel.

²³ PÁZMÁNY (1900: 49).

²⁴ HARGITTAY (1980).

látszik, már csak a *Csepregi iskola* jelentős terjedelme miatt is, hogy a tárgyalt teológiai és vitakérdéseket Balásfi helyenként Pázmánynál részletesebben tárgyalja, még a *Kalauznál* is bővebben. Viszonylag kevés kérdést vet fel, de azokat igen alaposan, főleg a Biblia és az egyházatyák alapján argumentálva. Stílusa tudományosan értekező, ebből csak ritkán lép ki egy-egy odaszólással. Balásfi általában higgadt, értekező stílusban ír, kivéve a lapszám nélküli hosszú bevezető részeket, melyekből a fentiekben már idéztünk. Lényegében a praelimináriákra marad a hitbéli ellenfeleket, a „Prédikátor bátyá”-t (pl. 306) „megpofázó” stílus használata, amiben viszont Pázmányon is túlesz. Esetenként humoros szójátékokkal tarkítja írását, pl. *Augustana confessio – Augustana confusio* (384), *Liber concordiae – Concordia: „konkoly dija”* (146), Hafenreffer – „fél réf ember” (167). Mint Pázmány, ő is használ szólásokat, pl. „illy Bagholy tudománnyal szóltok az Aue Máriához” (147), „Az Görög Ecclesiátis hozod elő, hogy az ellenzi a Purgatoriumot, de ebben az dologbannis Bagoly vagy az Aue Máriához, mert az töllünk el szakadot Görögöketic Ecclesiának hiuod, vgyanis minden tök, tuos etek, nállatok” (236, ld. még: 180). Helyenként szarkasztikusan fogalmaz Balásfi: „te s’ az Soce, maid olly táuul vattok az tudomány dolgában a’ Pázmány Péter állapattiatól, mint a’ Maiom maga viselése az Ember maga viselésétől” (466).

A *Csepregi iskola* hivatkozásai azt mutatják, hogy nemcsak a Biblia szövegében, az egyházatyák, Szent Tamás és a 16. századi jezsuiták műveiben jártas, de ismeri a humanizmus-kori irodalmat (Bonfini: 8, Erasmus: 23, 25, 26, 303, 370) és kortársait is, beleértve a protestáns és katolikus szerzőket. Az előforduló nevek néhány jellemző példája: Blandrata (19), L. Osiander (437), Bellarmino (394, 408, 428), Bornemisza: *Ördögi kísértetek* (242), Pathai István (341), Szegedi István (343–344), Báthori Gábor (436), Szenci Csene Péter (367), Szilvási János kálvinista prédikátor (422), a „tudatlan” Szenci Molnár Albert (367–368). Mindig együtt emlegeti a csepregi mű gyakori említésekor a csepregi szerzőt, Zvonarits Imrét és a „kőszegi Sócét”, Nagy Benedeket, ám gyakran együtt említi a lutheristákat és a kálvinistákat, helyenként az arianusokat is, tehát írása szélesebb érvényű, nemcsak a csepregi lutheránusok ellen szól. „A keresztyén olvasóhoz” írt praelimináriában a lutheránusok és kálvinisták mellett megemlíti az arianusokat is (b4r–v). Luthert összevetve a török hodzsákkal, még rosszabbnak tartja (26). A Luther-követőket azzal vá-

dolja, hogy nem olvassák Luther műveit (33). Balásfi tud róla, hogy a csepregiek Wittenbergből, sőt Heidelbergből is kérnek segítséget Pázmánnyal szemben, amivel talán a készülő *Kalauz*-fordításra utal (354, 424). A *Csepregi iskola* szövegét élénkítik a személyes megjegyzések. Arról ír például – mintha ő maga is látta volna a csepregi diplomát –, hogy piszkosabb az istállónál (31), s mintha személyesen is ismerné Zvonaritsot (466); vagy Forgách Ferenc böjtöléséről írja, hogy csak kedden és csütörtökön evett (357–358). Megemlíti, hogy a kolozsváriak arianusok, nem böjtölnek (337), tán személyes élmény ez is, hiszen Balásfi is unitárius családból származott s Kolozsvárott született és járt iskolába. Az Esterháznak szóló ajánlás megemlíti a későbbi nádor jezsuita tanulmányait, Pázmányt magasztalja és ismét együtt bírálja a lutheránusokat és a kálvinistákat.

Fontos, hogy Balásfi sokszor és rendszertelenül hivatkozik Pázmány két csepregiek ellen szóló művére, a *Kalauzra* és Szyl Miklóstra (Szyl Miklóst emlegeti pl.: „Elöl iaro intes az csepregi praedikatorhoz”: utolsó előtti, számozatlan oldal, továbbá: 167, 385, 411–413, 432, 435, 437, 448–453, 455). Pázmány az 1614-es *Csepregi mesterséget* Szyl Miklós néven adta ki, de az 1616-os *Csepregi szégyenvallást* már saját neve alatt. Balásfi utalásaival egyértelművé teszi, hogy Szyl Miklós azonos Pázmánnyal, akit személyesen is ismer.

Míg a *Csepregi iskola* főként Zvonarits Imrét célozta (ez a neki szóló 36 oldalas előjáró intésből is látszik), addig Balásfi másik 1616-ban kiadott könyve Nagy Benedek ellen íródott. A címe *Epinicia Benedicto Nagi*,²⁵ terjedelmét nézve jóval kisebb, mintegy 40 oldalnyi szöveg. Ebben versek, egészen pontosan gúnyversek találhatók. Ami Pázmánynak talán nem volt illendő, Balásfi adja vissza a kölcsönt az érsek nevére gyártott anagrammák miatt. A könyvecskében 15 latin nyelvű anagramma, 47 latin nyelvű epigramma, továbbá 9 magyar nyelvű anagramma olvasható Nagy Benedek nevére, személyére gyártva, valamint egy latin nyelvű vers általánosságban a hafenrefferiánus lutheránusok ellen.²⁶ Számunkra most leginkább az olvasókhöz szóló magyar nyelvű bevezető fontos, ugyanis ebben Balásfi azt írja, hogy „mongyák hogy ighen orrollyák, az Vitteberghai Doctorokis, hogy az Magyar kalauz illy ighen fel találta, a’

²⁵ BALÁSFÍ (1616b), RMNy (1983: 1118).

²⁶ A 9 magyar anagrammás vers kiadva: KOMLOVSZKI–STOLL (1976: 216–218).

Luther les helyeit, s' hogy elötte el nem szaladhatnak, az ör allo bainakok: nyeluet akarnanak foghni a' Kalauz allapattia felöl, de nem tudnak Magyarul; Deakra akarnanak talalni, s' örömet beszelnének velle Vitteberghaban, s' talam osztann valami Mesterseghes formauaal, az eröss Samson tánczara, foghatnak a' Kalauzt, es ki tolnak a' szemet", tehát már ekkor a katolikusok, vagyis Pázmány köre számára köztudott dolog volt, hogy a *Kalauzt* fordítják. Balásfi azt írja ebben a bevezetőben, hogy „eggy rongyos Pasztor, kit a' Ghazdaia el üzött, hogy Pasztorsaghabann el nem iart, testi hiusagha miatt, es hogy ez olly tolmaczcsaghra, igheri maghat, hogy valamit mond a' Kalauz, ö mind Deakra fordittia, az Vitteberghaiak keduekert.”²⁷ Mindezek alapján úgy véljük, hogy Nagy Benedek lehetett a *Kalauz* latinra fordítója, legalábbis az egyik. Nem valószínű ugyanis, hogy egy kizárólag neki/róla szóló könyvben egy neki/róla szóló bevezetőben másról beszélne Balásfi. Tehát Pázmánnyal és a *Kalauzzal* kapcsolatosan két dolgot is köszönhetünk Sármelléki Nagy Benedeknek, egyrészt az első átfogó feleletet, másrészt a fordítást is, amelynek segítségével írta meg Friedrich Balduin a választ.

Források

- BALÁSFY 1616a BALÁSFY T., *Csepregi iskola, kiben, az Lothervs es Calvinista praedikatoroknak tanusagokra, es teuelygésekböl való ki térésekre, az Csepregi szitok szaporító morgó Praedikátort, az igaz hüt ellen, és Pázmány Péterre való hazugságiértis, az igaznak ióra tanító ostoráual Iskolázza, Pozsony, 1616.*
- BALÁSFY 1616b BALÁSFY T., *Epinicia Benedicto Nagi, alias Soce Ludi Közseghiensis, sui nescio, sibimet nocenti, vetulo, sed nimium rudi, ignaro et diabolari Paedotribae, cantata, Pozsony, 1616.*
- HAFENREFFER 1614 M. HAFENREFFER, *Az szent irasbeli hitvnk againak bizonyos moddal es renddel, három könyvekre való osztasa, Zvonarits I. (ford.), Keresztúr, 1614.*
- PÁZMÁNY 1614 PÁZMÁNY P. [Szyl Miklós], *Csepregi mesterség, azaz Hafenreffernek magyarrá fordítot könyue eleiben függesztet leueleknek, czegéres czigánysági, és orcza-szégyenítő hazugsági, Bécs, 1614.*
- PÁZMÁNY 1616 PÁZMÁNY P., *Csepregi szégyenvallás. Az az reovid felelet, melyben az Csepregi hiusagoknak, Közsegi tóldalékit, verőfényre hozza, Prága, 1616.*

²⁷ BALÁSFY (1616b, [B4v]–C[1r]).

ZVONARITS–NAGY 1615

ZVONARITS I. – NAGY B., *Pazman Peter pironasagi. Az az: azokra az szitkos karomlasokra, es orczatlan pantolodasokra, mellyeket Szyl Miklos neue alat Hafenreffer tudos Doctornak könyue eleiben függesztet leuelek ellen, all-orczassan ki bocziattot vala: derek felelet. Melyben, nem chak az czepregi Mestersegnek neuzet nyelues czielcziapasi, torkaban verettetnek, de meg az ő Cziauargo Kalauzaanak, csintalan fartellij, es hazug czigansagijs röuid bizonyos ielekből, mint egy vilagos tükörből, ki nijlatkosztatnak, Irattatot az együgyüeknek Hasznokra, es Az mi magunk artatlansaganak tiszta mentsegere.*, Keresztúr, 1615.

Felhasznált irodalom

- AJKAY 2021 AJKAY A., „Morgók nyelveskedése” – Pázmány és a nyugat-dunántúli evangélikusok, in: Farmati A. – Gábor Cs. (szerk.), *A dialógus formái a magyar régiségben*, Kolozsvár, 2021, 69–82.
- BÁTHORY 2019 BÁTHORY O., *Pázmány Vindiciae-je és Balásfi Refutatioja: Két röpirat a besztercebányai országgyűlés végzései ellen*, in: Kármán G. – Zászkaliczky M. (szerk.), *Politikai nyelvek a 17. század első felének Magyarországon*, Budapest, 2019, 197–222.
- FÁY 2005 FÁY Z., *Kocsmaköltő búcsúja. Lapszéli jegyzetek*: <https://magyarnemzet.hu/archivum-magyarnemzet/2005/07/kocsmakolto-bucsuja>, 2022. 03. 30.
- FRANKL 1868 FRANKL [FRAKNÓI] V., *Pázmány Péter és kora*, I, Pest, 1868.
- GÁBOR 2013 GÁBOR Cs. (vál., szöveggond., jegyz.), *Keresztyéni felelet: Hitviták a 17. századból*, Kolozsvár, 2013, 246–253.
- HARGITTAY 1980 HARGITTAY E., *Balásfi Tamás és Pázmány Péter politikai nézetei*, *Irodalomtörténet*, 62 (1980), 134–147.
- HELTAI 2005 HELTAI J., *A nyomtatott vallási vitairatok Magyarországon a 17. század első felében (1601–1655)*, in: Heltai J. – Tasi R. (szerk.), „Tenger az igaz hitrül való egyenlenségek vitatásának eláradott özöne...”: *Tanulmányok XVI–XIX. századi hitvitáinkról*, Miskolc, 2005, 115–174.
- KOMLOVSZKI–STOLL 1976 *Régi magyar költők tára*, 17/8, s. a. r. KOMLOVSZKI T. – STOLL B., Budapest, 1976.
- LÁZÁR 2018 LÁZÁR I. D., *Az 1584-es váradi hitvita*, in: Száraz O. (főszerk.) – Fazakas G. T. – Imre M. (szerk.), *A reformáció emlékezete: Protestáns és katolikus értelmezések a 16–18. században*, Debrecen, 2018, 249–256.
- LÁZÁR 2021 LÁZÁR I. D., *Marsus vadkan Pannon földön: Marcus Pitačić és Beregszászi Péter vitája (?)*, in: Farmati A. – Gábor Cs. (szerk.), *A dialógus formái a magyar régiségben*, Kolozsvár, 2021, 47–56.
- MONOK 2012 MONOK I., *A művelt arisztokrata: A magyarországi főnemesség könyves műveltsége a XVI–XVII. században*, Budapest – Eger, 2012.

- PÁZMÁNY 1900 PÁZMÁNY P., *Összes munkái*, V, Budapest, 1900.
- RMNY 1983 *Régi magyarországi nyomtatványok II, 1601–1635*, Borsa G. – Hervay F. – Holl B. (szerk.), Fazakas J. – Heltai J. – Kelecsényi Á. – Vársárhelyi J. (kiad.), Budapest, 1983.
- SZABÓ 1897a SZABÓ I., *Balásfi Tamás püspök és egyházi író élete és művei*, Magyar Sion, (1897: 122–133, 184–209).
- SZABÓ 1897b SZABÓ I., *Balásfi Tamás élete és munkái*, Budapest, 1897, 25–32.
- TÓTH 2018 TÓTH G. I., *Politika, történelem, múltszemlélet három 17. századi kánonok műveiben: Balásfi Tamás, Ráttkay György és Bársony György munkái*, in: Varga Sz. – Vértesi L. (szerk.), *Katolikus egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 17. században*, Pécs, 2018, 297–314.
- ZELLIGER 1890 ZELLIGER A., *Balásfy Tamás*, *Katolikus Egyházi Közlöny* 2, (1890/4.), 25–28.

„With gray paper by the color of wolf fur...” Tamás Balásfi’s *School of Csepreg*

In 1616, Tamás Balásfi, a Catholic religious debater famous for his outspokenness, published his almost 500-page book in Pozsony under the title School of Csepreg. With this, he joins the faith dispute which centre, a few years earlier, was the small town Csepreg in Western Hungary. Although he draws his opponents from a wider circle: in addition to the Lutherans, he also speaks out against the views of the Calvinists and, in some places, the Arians. In his writing, he also refers to several works by Péter Pázmány, in some places he takes quotes from them verbatim, and he also reveals Pázmány’s pseudonym, i.e. Miklós Szyl. Although Balásfi’s work did not disappear completely during the centuries, because about twenty-five copies of it survived in various libraries, and it also had a reception, and a new edition was published (Eger, 1775), nevertheless, our thesis is the first detailed analysis of this unique work in many respects.

Keywords: Balásfi Tamás, Pázmány Péter, Catholic-Protestant controversy, polemics, rhetoric of polemic